

پوهنوال مستعلی (نیازی)

د بنسټونې او روزنې پوهنځی

د تاریخ څانگې استاد

په معاصر سیاسي نهضت باندې د وینښ ځلمیانو د کړنو اغیز

لنډیز

د سردار شاه محمود خان د صدارت پر مهال د سیاسي فعالیت سرته رسول یو ستونزمن کار و، خو دهغه وخت روڼ اندو په کامل هوډ سره د وینښ ځلمیانو گوند جوړ کړ، او د دې گوند د رهبرۍ غړو خپلې عملي مقالې د دې گوند په نشراتی ارگان د انگار په جریده کې چې د فیض محمد انگار پر مسولیت خپریدله نشرولې، په دې مقاله کې د وینښ ځلمیانو د کړنو مختلف اړخونو خپرل شوي چې د هغې د دې گوند مرام، تشکیلات، د غړیتوب شرطونه، په ولایتونو کې د دې د څانگو فعالیت هم خپرل شوی دی، په مقاله کې دا هم واضح شوي چې تطبیق ساحه یې اوس هم شته ځکه د دې گوند د رهبرۍ غړو څخه ځینو وروسته نور گوندونه تاسیس کړي لکه چې د نور محمد تره کی د افغانستان د خلق دیموکراتیک گوند تاسیس کړ چې نوموړي گوند د واک ته له رسیدو وروسته په هیواد کې د سترو بدلونونو سبب وگرځیده، همدارنگه نورو گوندونو د همدې غړو له خوا هم تاسیس شوي د هېواد په سیاسي بهیر کې تر اوسه فعال او د هېواد په سیاسي وضعیت کې اغیزې لري په دې مقاله کې ځیني موندنې لاس ته راغلې او تر به حده پورې تحلیل شوي هم دي ځکه د یو مبارزې لپاره د گوندونو نه غوښتنې، پلورنې چاراکر باندې اختلاف د هغوی لاس ته راوړنې دا وې چې هغوی په ډېرو سختو شرایطو کې داسې اهداف وټاکل چې هغه په رښتني توگه اړین او د ټولني د اصلاح لپاره اړین وو، هغوی لپاره یې پارلماني او مطبوعاتي مبارزه پیل کړې، هغوی لومړی ځل یو تشکیلاتی اساسي سازمان جوړ کړ او د هېواد روڼ اندی یې سوله ایزه مبارزه ته وهڅول . .

کلیدی کلیمې: د وینښ ځلمیانو تاسیس د هیواد په سیاسي نهضت، د هغوي اغیز، د هغوي مهمي کړنې او لاس ته راوړنې .

سريزه

په ۱۹۴۵ ز کال د دويمې نړيوالې جگړې له ختميدو وروسته په يو شمير هيوادونو کې سياسي خوځښتونه را منځ ته شول چې د ۱۹۴۶ او ۱۹۶۳ ز کلونو تر منځ په ډېرو هېوادونو کې د روڼ اندو له خوا د سياسي گوندونو بنسټ کېښودل شو ، په ځانگړي ډول هغه هېوادونه چې د شوروي اتحاد په گاونډ کې و د نوي سيستم اغيزه پرې زياته وه ، چې د وينس ځلميانو د گوند رهبري غړو هم په ۱۹۴۷ ز کال خپل فعاليت پيل کړ ، او درېيو کالو په موده کې دوی د خپل گوند مرام د نور محمد تره کي او قيام الدين خادم پواسطه ترتيب او د ۱۹۵۰ ز کال کې د کنگرې له خوا تصويب کړ . په مرام کې اسلام او پاچا ته درناوي ، استقلال ، ملی افتحاراتو ته احترام ، د مطبوعاتو ازادۍ ، د دولت د ملی وحدت ټينگول ، د ملي ژبې احترام ، د بنځو مقام او حقوقو درناوی ، پښتونستان مسالې او د پښتو خود اراديت او نور موضوعات په کې ځای شوي وو . (ميرزا محمد لودی ، ۱۳۹۲) .

د غورځنگ د غړيتوب شرايط او د غړو دندې هم روښانه شوې وې او د وينس ځلميانو غورځنگ له درېيو لارو څخه خپله مبارزه کې گټه اخسته

۱- پارلماني فعاليت .

۲- ملي جبهې جوړول او سياسي فعاليت .

دوی په هرو پنځلسو ورځو کې يو ځل غونډه کوله او پنځه افغانۍ حق الصضويت يې ټاکلې وو ، هر ولايت يوه اجرائيه کمېټه درلوده . (پنجشيري ، ۱۳۷۷ ، م . ۱۱۷)

په دې مقاله کې د وينس ځلميانو ، فعاليت او هغوی په اړه د اشخاصو مختلف نظريات پيدا او تحليل کړي دي .

موخه

✓ د افغانستان د سياسي گوندونو له جملې څخه د وينس ځلميانو په کړونو باندې پوه شو .

✓ د وينس ځلميانو د فعاليت په اوسنۍ سياسي بهير باندې څومره اغيزه لري .

✓ په دې پوه شو چې د وينس ځلميانو گوند څه ډول يو گوند وه .

پوښتني

ايا د ويښ ځلميانو گوند د اوس مهال د كوم گوند سره ايديا لوژيکي اړيکې لري؟
د افغانستان د خلق ديموکراتيک گوند په تاسيس کې د ويښ ځلميانو د گوند کړنو او بنسټ
گروڅه اغېزه درلوده؟

اهميت

د افغانستان د ويښ ځلميانو د گوند فعاليت او تاسيس د افغانستان د معاصرتاريخ يو له
مهمو سياسي موضوعاتو څخه دی او د پوهنتون يو شمېر محصلينو او هم د ټولني ځوان قشر
په دې برخه کې معلومات کم دي او يا د گوند د فعاليت په اړه پوښتني لري هڅه وشوه چې په
دې مقاله کې راټول شوي مطالب تريوه حده پورې د دوی پوښتني حل او ددې گوند د
تاسيس او کړنو په پوهيدو کې د محصلينو او نورو ځوانانو سره مرسته وکړي .

د څېړني متيود او کړنلاره

د دې مقالې د ليکنې او څېړني بڼه کتابتوني ده چې په اړه يې د گټور معلومات له عملي
سرچينو ، معتبرو او نوو چاپ شويو اثارو څخه راټول شوي د موخې له مخې ياده څېړنه
تحليلي ده او د مقالې په مناسبو ځايونو کې په منظم ډول ځای پر ځای شوي دي د ليکنې ژبه
يې روانه او د پوهيدو وړ ده . لوستونکي کولای شي په اسانۍ سره ترې گټه واخلي ، په ځينو
برخو کې بعضي مطالب د استادانو سره هم په شفاهي ډول شريک شوي دي .

تيرو ليکونو ته کتنه

ويښ ځلميانو د ملي شورا د اوومې دورې په ټاکنو کې برخه واخسته د دې گوند پارلماني
ډلگۍ گل پاچا الفت ، عبدالروف بينوا او فيض محمد انگار وو ، چې وروسته ور سره
عبدالرحمن ، محمودی ، مير غلامحمد غبار ، خان محمد خسته او سيد محمد دهقان هم يو
ځای شول (پينځشيري ، ۱۳۷۷ ، م ۱۱۸) .

چې دغه کړنې په اوس او راتلونکي کې د نورو گوندونو د کړنو لپاره يوه ښه بېلگه ده . ويښ
ځلميانو په مطبوعاتي برخه کې خپل پروگرام او مرام لومړی ځل په ۱۹۵۰ ز کال د انگار په
جريده کې چې فيض محمد انگار په مسوليت خپرېده خپور کړ ، خو په دې وجه دا جريده بنده

شوه چې محمد حسن صافی په نوموړي ورځپاڼه کې يوه مقاله نشر او په دې مقاله کې يې د محصلينو د اتحاديي څخه کلکه دفاع کړې وه ، خو دې گوند په کندهار کې د ورور غر په نوم جريده خپره کړه چې د دوو گڼو له نشريدو وروسته هغه هم بنده شوه ، د انگار په جريده کې د مهمو سياسي شخصيتونو لکه عبدالرحمن محمودي ، مير غلام حمد غبار ، نور محمد تره کي ، عبدالروف بينوا ، غلام حسن صافی او د پښتونخوا شاعر یتيم ، احمد علی کهزاد ، علی اصغر شعاع ، ابراهيم خيل فراهي ضيا قاري قاضي زاده نور احمد بړيخ ، نیک محمد پکتیانی ، مقالې نشريدلې ، او د وینښ ځلميانو دویم نشراتي ارگان روش جريده چې گل پاچا پر مسولیت خپرېدله په نوموړي جريده کې عبدالروف بينوا ، قیام الدین خادم ، عبدالرحمن محمودي ، اسعد احسان او د نورو مقالې نشريدلې . (پینجشیري ، ۱۳۷۷ ، م ۱۱۸) .

عزيز نعيم د وینښ ځلميانو د گوند دايدیالوژیک ماهیت په اړه داسې نظر لري « جنبش ویش ځلميانو عمدتاً توسط یک عده روشنفکران پښتون به وجود آمده و بیشتر یک جنبش پشتوني بود و ما در اینجا پردازهای (طیقه‌های) مختلف را می بینیم از سرخ گرفته تا سبز یعنی از یک ایدیالوژی خاص پیروی نمی کرد » (طنین ، ۱۳۸۴ ، م ۸۲) .

میر محمد صدیق فرهنگ هم له بناغلي عزيز نعيم سره په يو نظر دی او ليکي : « د وینښ ځلميانو په تاسيس کې عمدتاً د پښتو ژبو ليکوالانو لکه گل پاچا الفت ، قیام الدین خادم ، عبدالروف بينوا ، فیض محمد انگار ، غلام حسن ساپی ، نور محمد تره کي ، محمد انور اخکزي او نورو برخه لرله » (میرزا محمد لودي ، ۱۳۹۲ ، م ۱۰۵) .

د وینښ ځلميانو گوند د مدیره هئیت له خوا رهبري کیده چې د کنگرې له خوا ټاکل کېده په لومړي مدیره هئیت کې نور محمد تره کي ، عبدالروف بينوا ، قیام الدین خادم او محمد ارسلان د کنگرې له خوا ټاکل شوي وو . د دې گوند لومړۍ کنگره د نور محمد تره کي په کور کې دایره شوه لاندې کسانو پکې گډون کړی وو ، نور محمد تره کي ، عبدالروف بينوا ، گل پاچا الفت ، قیام الدین خادم ، صدیق الله ربستين ، فیض محمد انگار ، محمد ارسلان سلیمي ، نیک محمد پکتیانی ، گل شاه صافی ، پاینده محمد روهي ، عبدالقدوس پرهیز ، نور محمد

پونده ، عبدالکریم نذیهي ازبک ، لعل محمد احمدي ، عبدالصمد پتنگ ، غلام رحمان جرار ، ولي زلمي ، عبدالهادي خوژمن ، شامراد او ابو الحسن ، وینس خلمیانو رئیس او منشي نه درلود (پنجشیری ، ۱۳۷۷ ، م .) .

غبار صاحب هم په دې ټکي تاکید کړی چې وینس خلمیانو گوند په خپل نشراتي ارگان د انگار په جریده کې د ټولنیز عدالت ، ظلم او رشوت پر ضد مضامین خپرول چې د خوانانو په بیداری کې یې ستر رول درلود ، نوموړی جریده د ۱۹۵۱ ز کال کې خپریده وروسته بنده شوه چې ځای د ولس جرېدې ته پرېښوده د ولس جریده چې د گل پاچا الفت په مسوئیت خپرېده د دې گوند د مرام په خپرېدو او د ټولني د روڼ اندو په بیداری او مبارزې ته د هغوی په هڅولو کې فعاله ونډه درلوده (غبار ، ۱۳۹۳ ، م . ۲۲۸) .

وینس خلمیانو گوند د نورو گوندونو سره ډېره دوستانه اړیکې درلودې په همدې سبب د دوي په مقابل کې هیڅ لوري غبرگون ونه ښود ، خو یوازي حاکمي طبقي (پاچا) د وینس خلمیانو سره د مقابلي په خاطر د مجید زابلي ، سید ذکریا په لارښوونه او د پاچا په حکم په ۱۹۵۰ ز کال د ملي دیموکراتیک گوند تاسیس کړ (غبار ، ۱۳۹۳ ، م . ۲۳۰) .

سردار محمد دادو خان چې د کورنیو چارو وزیر و د وینس خلمیانو د رهبري غړی، خپل حضور ته وغوښتل او ورته یې وویل : په خپل حزب کې بهرنیو اجیرانو ته اجازه ور نه کړي . داود خان زیاته کړه زه باور لرم د وینس خلمیانو ځینې غړي لکه گل پاچا الفت که یو ډک ټوپک د ده په لاس کې وي او زما پر خوا یې نیولی وي زه اطمینان لرم چې پرما ډ زنه کوي (فراهي ، ۲۰۰۲ ، م . ۷۹) .

محمد ابراهیم عطایي لیکي : د لومړي ځل لپاره وینس خلمیانو په ورځینو چارو کې پر دولت باندې په سیاسي ، اقتصادي او فرهنگي چارو کې انتقاد وکړ چې د انگار جریده د یوې سیاسي ډلې د ژبې حیثیت یې درلوده (عطایي ، ۱۳۸۹ ، م . ۲۴۲) .

عبدالحمید مبارزه د وینس خلمیانو د مطبوعاتي او سیاسي فعالیت په اړه داسې نظر لري : «اولین نشریه که در پرتو دیموکراسی رول داشت و بوجود آمد جرید انگار بود که به امتیازات و مدیریت مسول فیض محمد انگار به نشرات آغاز کرد ، نور محمد تره کی اداره

کننده اساسی این جریده بود و عبدالروف بینوا و محمد بشیر سراج به نام مستعار حلاج و شوخک از نویسندگان آن بود، جریده انگار جنبه انتقادی داشت بیشتر حکومت را به شکل صریح و یا با کنایه انتقاد میکرد به این شکل میخواست در بین طبقات روشنفکران و جوانان نفوذ نماید و ساحه فعالیت خود را از ولایات به سطحه کشور پهن سازد، یکبار دیگر تلاش کرد تا داکتر محمود با خود همراه سازد و جرگه بزرگی در باغ بابر به همین منظور ترتیب داد، ولی داکتر محمود نسبت محدودیت که نام این حزب و منحصر به جوانان میشد ایتلاف را به آن نپذیرفت و ترجیح داد که جداگانه فعالیت سیاسی خود را ادامه بدهد (مبارز، ۱۳۷۵، م. ۱۹۰-۱۹۱).

پوهنیار فریاد افغان د وینس خلمیانو د گوند په اړه داسې نظر لري: ... ولی در مجموع باید گفت که این حزب مفکوره های وطنپرستی را تبلیغ میکرد بیدون مداخله و کمک سیاسی، اقتصادی خارجی تاسیس گردید، مصارف این حزب از طریق اعضای آن تمویل میشد، رهبری نهضت ویش زلمیان را عبدالروف بینوا به عهده داشت و مسولیت نشر کتاب به نام ویش زلمیان را به او سپرد که در آن مقاصد مختلف در مورد وظایف ملی جوانان به چاپ رسید، ارگان نشراتی ویش زلمیان انگار نام داشت مدیر مسؤل آن فیض محمد انگار بود (افغان، ۱۳۸۴، م. ۲۷۱).

پایله یا موندنی

د دې گوند لاس ته راوړنې په هغه وخت کې د اهمیت وړ وي ځکه په داسې حال کې چې ایديالوژيکي او فکري يوالي يې نه در لوده. خو وتوانيدل چې د يو گوند بنسټ کېږدي هغه هم په داسې شرايطو کې چې ديموکراسي هم په رښتيني توگه موجوده نه وه سياسي فعاليت يو غټه ستونزه وه، خو دې روڼ اندو وکولاي شول چې د سياسي مبارزې له پاره لاره پرانيزی. همدوی د فعالیت له برکته وه چې محمود او غبار د وطن گوند او د پاچا کورنۍ د ځینو روڼ اندو په ملگرتیا د ملي دیموکراتیک گوند بنسټ کېښود. وروسته تر دوی د کابل ښار د سياسي فعاليت په پلازمینه بدل شو څرنگه چې محترم عزیز نعیم او فرهنگ صاحب دا گوند يو پښتوني حرکت بللی، خو داسې نه ده دوی د افغانستان د خلکو د سوکالی له پاره مبارزه

کوله او د دوی د گوند په مرام کې د ټولو ژبو برابري او ټولو خلکو د برابر و حقونو موضوع مطرح کړې وه ، دا چې د پښتو لیکوالانو شمېر په کې ډېر له همدې امله عبدالرحمن محمود ، میر غلام محمد غبار او فرهنگ ورځنې جلا شول او دا یې یو پښتوني حرکت وبلله چې د دوی دا ادعاگانې رښتیا نه وي د غو مشرانو د ملي یوالي ، د هېواد د اقتصادي ، سیاسي او روغتیايي پرمختګ هیله در لوده او له ظلم ، رشوت او خرافاتو سره یې مبارزه کوله ، نه د قومونو برتری او تفوق .

د ښاغلي فریاد افغان د قول په اساس دا گوند له بهرنۍ مرستې پرته تاسیس او د خپلو غړو د مرستو حق العضویت او اعانی له لارې یې خپلې اړتیاوې پوره کولې نور سیاسي گوندونه هم باید دا د ویښ ځلمیانو کړنلاره تعقیب کړي او د پردیو له غلامۍ څخه د ډډه وکړي . د ویښ ځلمیانو د رهبرۍ د غړو د کړنو په پایله او اغېزه کې چې وروسته نور محمد تره کي ، عبدالرحمن محمودی ، میر غلام محمد غبار ، جلا جلا گوندونه تاسیس کړل او له هغوي څخه یې په الهام سره لومړنۍ پارلماني مبارزې ته مخه کړه .

ویښ ځلمیانو په خپل مرام کې د استقلال ، دیني فریضي او دیني احکام محترم گڼل او عملي کول ، چې وروسته نورو گوندونو هم په خپل مرام کې د ویښ ځلمیانو د مرام ډیر ټکي را اخستي دي او دوی باید د هغوي په خیر دین ، ثقافت او استقلال ته احترام ولري . ویښ ځلمیانو لومړی ځل افغانان سوله ايزي مبارزې ته وهڅول ځکه دوی په خپله په پارلماني مبارزه کې گډون وکړ ، او یو پارلماني گروپ یې جوړ کړ .

ویښ ځلمیانو په لومړي ځل د یو سیاسي گوند په توگه د دولت ، اقتصادي ، سیاسي ، فرهنگي چارې انتقاد کړې چې دا کړنه د نورو سیاسي گوندونو له پاره یو الهام او د کړنو منبع وه .

مناقشه

ویښ ځلمیانو د فعالیت له پیل څخه ترتجزيي پورې په پارلماني ، مطبوعاتي او سوله ايزه مبارزې کړي او د هېواد روڼ اندي یې سیاسي مبارزې لپاره وهڅول په دې اړه ډېرې څېړنې

شوي او دا څرگنده شپې چې نوموړې نهضت يو افغاني نهضت وه او د ټولو افغانانو د ژوند د بهبود لپاره يې مبارزه کوله.

سيد قاسم رښتيا ليکي: «نجيب الله خان که وزير معارف شد ميخواست که در جاهای که زبان پښتو زيات مادری است تدریس به زبان پشتو و در نقاط که مردم فارسی زبان است به فارسی تدریس شود و پشتو لسان دوم باشد که این نظر معقولتر و عادلانه تر بود.» (رښتيا، م. ۲۳).

ويښ ځلميانو په خپل مرام کې له دري ژبې سره د پښتو ژبې برابر والی ټاکلی و، چې دواړه ژبې بايد مساوي ډول وکارول شي. خو وروسته نجيب الله د پوهني وزير به دا خبره په درسي نصاب کې ځای کړه او س هم بايد په هيواد کې د ټولو ژبو د خونديتوب په ځانگړي ډول د دوو ژبو پښتو او دري تر مينځ بايد موازنه وساتل شي.

دا چې ويښ ځلميانو گوند د هغوی په حساسيت پوهيدل په همدې خاطر څېړنې و خونښوده چې د دې گوند د جوړيدو وروسته د گوند د موسيسينو څخه يو شمير گوندونه لکه د وطن گوند، ملي ديموکراتيک گوند، مساوات گوند، خلق ديموکراتيک گوندونه د اټول گوند او نور گوند جوړ شول، دوی ټول لومړی پارلماني او مطبوعاتي مبارزه پيل کړه او له ويښ ځلميانو څخه يې په الهام اخستلو يې خپل نشراتي ارگانونه نشر کړل او زياد گوندونو دخپلو ورځپاڼو په نوم هم شهرت پيدا کړ.

چې ټول سياسي خوځښتونه دي دويښ ځلميانو په خیر د افغانستان استقلال، اقتصادي پرمختگ او ملي يوالي لپاره مبارزه وکړي تر څو هېواد له دې بدبختي څخه نجات پيدا کړي.

پايله اخيسته

د ويښ ځلميانو گوند د خپل فعاليت له پيل څخه تر پايه پورې خپلو موخو ته د رسيدو لپاره پارلماني مبارزه او مطبوعاتي هڅې وي نوموړي گوند د فکري اتحاد په موجوديت کې هم د سياسي مبارزې لاره پرانستيله او دولتي چارو کې يې انتقال کړل او د اصلاح لپاره يې د

هغوی ځانگړي وړاندیزونه درلودل. ویښ ځلمیانو گوند د افغانستان ټول خلک یووالي ته رابلل دوی د نظام د اصلاح غوښتنه یې کوله ترڅو هیواد د بدبختۍ څخه نجات پیدا کړي؟ د دغه گوند په ترکیب کې د هرې طبقې او قشر استازي موجود وو، په دې گوند کې د بېلا بېلو ذهنیتونو خاوندان وو. د دې طبقاتي او ذهني تضاد سره سره دې گوند خپل یووالي وساته خو کرار کرار ضعیفه شو. ترڅو د زیات فشار او سیاسي ناامنیو له امله بینوا استعفا ورکړه خو د منظوری لپاره یې د گوندې غړو د غونډې جوړیدو ته هم ونه کتل خو بیا هم نوموړي گوند د شاه محمود خان د صدارت پر مهال یو سیاسي حرکت پیل او مطبوعاتې برخه کې یې ډېر کار وکړ، او روڼ اندي یې پارلماني مبارزې ته هم وهڅول او د هېواد د روڼ اندو له پارټي لاره پرانستله چې د دې گوند له منځه تللو وروسته یو شمېر ډېر گوندونه د دې گوند د غړو او مخالفینو له خوا تاسیس شول چې د هېواد په معاصر سیاسي وضعیت باندې یې ژوره اغیزه درلوده او حتی ځینو یې د هېواد سیاسي وضعیت ته بدلون ورکړ. پایله اخیستنې داسې شوه چې د ویښ ځلمیانو مبارزې ته کتنو او اوسنیو حالاتو په نظر کې نیولو سره جگړه کومه مثبتې پایله نلري ټول گوندونه باید سوله ایزه ټاکنیزه مبارزه وکړي او د ټاکنو له لارې باید واک ترلاسه کړي او د هېواد پر سیاسي تاریخ کې د خپل اغېزناک رول اداء کړي ترڅو گاونډیان د گونډي اختلافاتو څخه گټه وانخلي

وړاندیزونه

- سیاسي خوځښتونو او گوندونو فعالیت د هېواد په اقتصادي، سیاسي وضعیت باندې پوره اغیز لري وړاندیز دا دی چې ټول سیاسي گوندونه او سازمانونه باید د خپلو سازمانی گټو څخه د هېواد ملي گټې مهمې وگڼي او هغوی ته د لومړیتوب حق ورکړي.
- ټول سیاسي گوندونه باید د هېواد د آبادۍ او په هېواد کې دملي وحدت ټینګوالي لپاره مبارزه وکړي ترڅو افغانان د یو واحد ملت په توګه د واک او مبارزې په پایله کې د هوسا ژوند خاوندان شي.

ماخذونه

- ۱- پینجشیری ، دستگیر . (۱۳۷۷ هـ ش) . ظهور و زوال حزب دموکراتیک خلق افغانستان . پېښور : کتاب فروشي فضل .
- ۲- رښتیا ، سید قاسم . () . خاطرات سیاسی سید قاسم رښتیا . با اهتمام محمد قوی کوشانی .
- ۳- طنین ، ظاهر . (۱۳۸۴) . افغانستان در قرن بیستم . تهران : طیف نگاه .
- ۴- عطایی ، محمد ابراهیم . (۱۳۸۹ ل) . د افغانستان پر معاصرتاریخ یو لنډه کتنه . کابل : میوند خپرندویه ټولنه .
- ۵- غبار ، میر غلام محمد . (۱۳۹۳) . افغانستان د تاریخ په تگلوري کې (لومړي او دویم ټوک) ژباړن : پوهاند محمد بشیر دودیال . کابل : میوند خپرندویه ټولنه .
- ۶- فراهی ، عبدالغفار . (۲۰۰۲ ز) . افغانستان د دیموکراسی او جمهوریت په کلتو کې .
- ۷- فریاد ، افغان ، نجم الدین . (۱۳۸۴ ل) . نگرش بر تاریخ معاصر افغانستان .
- ۸- لودي ، میرزا محمد . (۱۳۹۲) . د وینس ځلمیانو غورځنگ . کابل : د افغانستان د علومو اکاډمي .
- ۹- مبارز ، عبدالحمید . (۱۳۷۵ هـ ش) . تحلیل واقعات سیاسی افغانستان با اهتمام محمد قوی کوشان .

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**